

Leszek Piątkowski

"Lenin a polski ruch robotniczy",
Rozalia Jermołajewa, Aleksander
Manusiewicz, tł. Wilhelm Mensz,
Warszawa 1976 : [recenzja]

Rocznik Lubelski 20, 147-151

1977

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

wystąpieniach ukazano związki i wzajemne oddziaływanie w dziedzinie oświaty i kultury, pogłębiania współpracy między bliźniaczymi rejonami ZSRR i Polski, miastami-pobratymcami itp.

Przedstawiony w zbiorze materiał w pełni potwierdza słowa wypowiedziane przez K. F. Katuszewa na Konferencji, że „Idee przyjaźni, współpracy i pomocy wzajemnej — będące podstawą układu radziecko-polskiego — przekształciły się w olbrzymią materialną i duchową siłę, która pozwala nam kontynuować dzieło budownictwa socjalistycznego i komunistycznego” (s. 12).

Edward Olszewski

**Rozalia Jermołajewa, Aleksander Manusiewicz:
Lenin a polski ruch robotniczy. Przekład Wilhelm Mensz.**

Warszawa 1976, ss. 583

O żadnym z oddziałów międzynarodowego ruchu robotniczego Lenin nie pisał tak dużo, szczegółowo, systematycznie i wszechstronnie jak o polskiej klasie robotniczej. Wystarczy powiedzieć, że tylko podstawowe jego prace dotyczące Polski i polskiego ruchu robotniczego stanowią cały obszerny tom wydany w Polsce w 1954 r.¹

Stąd też temat: Lenin i polski ruch robotniczy, już dawno przyciągał uwagę tak polskich, jak i radzieckich historyków². Zajmowano się jednak tylko niektórymi aspektami tego zagadnienia bądź też ograniczano się do pewnego wycinka chronologicznego. Brak natomiast było pracy, która ujmowałaby całość stosunków Lenina z polskim ruchem robotniczym. Luka ta została w pewnej mierze wypełniona dzięki ukazaniu się w 1971 r. monografii Rozalii Jermołajewej i Aleksandra Manusiewicza: *Lenin i polskie raboczeje dwiżenije*³. Obecnie ukazał się polski przekład tej cennej pozycji dokonany przez Wilhelma Mensza.

¹ *Lenin o Polsce i polskim ruchu robotniczym. Artykuły, przemówienia, dokumenty, listy*, Warszawa 1954.

² O niektórych aspektach tego szerokiego problemu pisali m. in. W. Najdus, *Lenin w Polsce*, Warszawa 1953; te jż e, *Lenin i Krupskaja w Krakowskim Związku Pomocy dla więźniów politycznych*, Kraków 1965; te jż e, *SDKPiL i SDPRR. 1893—1907*, Warszawa 1973; J. Sieradzki, *Polskie lata Lenina*, Warszawa 1960; te go ż, *Białowieża i Mikaszewicze. Mity i prawdy*, Warszawa 1959; H. Jabłoński, *Revolucja Październikowa a sprawa niepodległości Polski*, Warszawa 1967; F. Tych, *PPS-Lewica 1914—1918*, Warszawa 1960. W Związku Radzieckim natomiast zagadnieniem tym zajmowali się: R. A. Jermołajewa, *Lenin i polskaja riewolucyjnaja socjal-diemokratija w 1912—1914 godach*, „Nowaja i Nowiejszaja Istorija” 1960, nr 3; te jż e, *Iz istorii russko-polskich riewolucyjnych swjaziej (1893—1906 gg.)*, „Woprosy Istorii KPSS” 1963, nr 2; te jż e, *Lenin a riewolucjonisci polscy na zesłaniu*, „Z pola walki” 1968, nr 2; A. R. Manusiewicz, *Leninowska „Iskra” a polski ruch robotniczy*, „Z pola walki” 1962, nr 3; te go ż, *Lenin a polska socjaldemokracja w latach 1912—1914*, „Z pola walki” 1970, nr 1; A. G. Szewielew, *Brat-skoje sotrudniczewstwo polskich socjaldemokratow s bolszewikami w 1903—1910 gg.*, Kijów 1966. Ponadto pisali na ten temat: I. I. Bieljakiewicz, J. I. Makarenko i inni. Szereg prac ukazało się też zarówno w Polsce, jak i w ZSRR w związku z 100 rocznicą urodzin Lenina oraz 50 rocznicą utworzenia ZSRR.

³ R. A. Jermołajewa, A. R. Manusiewicz, *Lenin i polskie raboczeje dwiżenije*, Moskwa 1971.

Już na wstępie trzeba zaznaczyć, że przekład ten nie jest wierną kopią wydania rosyjskiego, gdyż wydanie polskie zostało przez autorów znacznie poszerzone i uzupełnione, co wyraźnie zwiększyło jego wartość.

W recenzowanej monografii wszechstronnie i systematycznie rozpatrzono problem wzajemnych kontaktów Lenina i SDPRR z polskim ruchem robotniczym. Na podstawie obszernego materiału faktograficznego przeanalizowano wszystkie aspekty tego tematu. W swoich badaniach autorzy starannie przestudiowali prace Lenina oraz dokumenty KPZR, SDKPiL, PPS-Lewicy i KPRP. Wykorzystano też ponad 60 pism periodycznych wychodzących w Rosji, Polsce, Niemczech i innych krajach za życia Lenina, a także szereg publikacji i źródeł, które ukazały się w tych krajach. Nowe materiały były też odnalezione w zasobach Centralnego Archiwum Partyjnego Instytutu Marksizmu-Leninizmu przy KC KPZR, w Archiwum Instytutu Historii Partii przy KC PZPR oraz w innych archiwach Związku Radzieckiego i Polski.

Zdając sobie sprawę z ogromu materiału i szerokiego zakresu tematu, autorzy nie starali się przedstawić całych dziejów polsko-rosyjskich kontaktów rewolucyjnych okresu leninowskiego czy też historii stosunków partii bolszewickiej z socjaldemokracją polską. Problemy te zostały naświetlone tylko w takim stopniu, w jakim wymagał tego temat pracy.

Publikacja składa się z 12 rozdziałów ujmujących materiał chronologicznie⁴. Mija się oczywiście z celem omawianie kolejno wszystkich z nich, stąd ograniczę się do zasygnalizowania tylko niektórych problemów ujętych w pracy.

Już w pierwszym rozdziale autorzy podjęli próbę dokładnego ustalenia daty początków kontaktów Lenina z Polakami. W przeciwieństwie do dotychczasowego stanowiska historiografii polskiej i radzieckiej doszli oni do wniosku, że Lenin po raz pierwszy zetknął się z Polakami nie na syberyjskim zesłaniu, lecz już w 1895 r. w Petersburgu. Podkreślili przy tym, że to nie młodzieńcze rozmyślenia Lenina ani przyjaźń na zesłaniu z rewolucjonistami polskimi stały się w przyszłości powodem ciągłego i intensywnego zainteresowania przywódcy proletariatu rosyjskiego Polską i polskim ruchem robotniczym oraz polsko-rosyjską współpracą rewolucyjną. Wg nich zainteresowanie to uwarunkowane było obiektywną oceną ogromnej roli, jaką miał odegrać w przyszłości sojusz proletariatu Rosji i Polski w walce z caratem. Lenin od początku swojej działalności traktował bowiem proletariat polski jako naturalnego i najbliższego sojusznika proletariatu Rosji. Głęboka znajomość Polski, specyfiki jej społecznej i politycznej struktury oraz ruchu rewolucyjnego pozwoliła Leninowi w przyszłości kontynuować dawne tradycje rosyjsko-polskiego sojuszu rewolucyjnego.

Ważnym etapem w walce Lenina o ten sojusz była, wg autorów, rewolucja 1905—1907 r. Wykazali oni, iż w zaciętej walce z caratem stosunki między SDPRR a SDKPiL stawały się coraz bliższe. Coraz częściej w praktycznej działalności obie partie kierowały się ideami ścisłej współpracy i jedności. Aktem finalnym tego zbliżenia było wejście SDKPiL w skład SDPRR na IV Zjeździe SDPRR w 1906 r. Autorzy uważają jednak, iż SDKPiL zjednoczyła się raczej z bolszewicką częścią SDPRR niż z całą partią.

Jermołajewa i Manusiewicz zwrócili też uwagę na fakt, że w latach pierwszej rewolucji Lenin doceniał również bojowy i demokratyczny charakter PPS i śledził

⁴ Wydanie rosyjskie podzielone jest na 11 rozdziałów. W stosunku do niego tłumaczenie polskie posiada oddzielny rozdział poświęcony okresowi wojny domowej i obcej interwencji oraz znacznie rozbudowany rozdział omawiający kontakty Lenina z KPRP.

wzrost sił lewicowych w jej łonie. W przeciwieństwie do SDKPiL nie odnosił się on z uprzedzeniem do wznoszącej opozycji w PPS. Stąd też różnie Lenin i socjaldemokraci polscy oceniali rozłam, jaki dokonał się w tej partii w 1906 r.⁵ O ile członkowie SDKPiL nie zrewidowali swego stanowiska i nadal odnosili się nieufnie do PPS-Lewicy, to przywódca proletariatu rosyjskiego w rozłamie tym widział przejaw walki z socjalnacionalizmem ich przywódców. I choć podkreślał, że PPS-Lewica nadal nie jest partią socjaldemokratyczną, to jednakże sam fakt jej utworzenia traktowany był przez niego jako wyraz pozytywnych procesów w polskim ruchu robotniczym, jako jedna z ważnych oznak wzmocnienia się w nim tendencji rewolucyjnych.

Autorzy przedstawili też wspólną walkę socjaldemokratów polskich i Lenina z likwidatorstwem, otzowizmem i ultimatyzmem w trudnych latach po upadku rewolucji 1905—1907. Podkreślili przy tym, iż nie oznacza to bynajmniej, że drogi obu partii były całkowicie zbieżne. Wg nich nadal istniały między nimi różnice stanowiska w kwestiach narodowej, agrarnej czy organizacyjnej, lecz solidarność w ogólnopartyjnych problemach taktycznych była silniejsza.

Zasługą autorów jest to, iż omawiając kontakty Lenina z polskimi socjaldemokratami, nie ograniczyli się, jak to przeważnie czynili dotychczas historycy, do przedstawienia ich w pierwszych latach po wejściu SDKPiL w skład SDPRR, a więc gdy te więzi były najbardziej ścisłe, lecz omówili też okres późniejszy, gdy stosunki te uległy rozluźnieniu, a nawet doszło w 1911 r. do zerwania między kierownictwem SDKPiL a bolszewikami⁶. Okres ten do dzisiaj nie jest dostatecznie opracowany w historiografii. Autorzy śmiało jednak ukazali wydarzenia niełatwe do zbadania i jednoznacznej oceny. Doszli też do słusznego wniosku, że przyczyną tego zerwania było stanowisko kierownictwa SDKPiL, które nie zrozumiało znaczenia walki z likwidatorami, nie zrozumiało, że budowa partii rewolucyjnej nie może być doprowadzona do końca bez pełnego odcięcia się od tych nurtów i kierunków, które wyzwały się elementów rewolucyjności i stały się poważnym hamulcem na drodze rozwoju ruchu proletariackiego.

Jeremołajewa i Manusiewicz uważają jednak, że część członków SDKPiL zrozumiała błąd swego kierownictwa, stąd zerwanie to stało się decydującym bodźcem, który skłonił opozycję w łonie SDKPiL do otwartej walki przeciwko linii politycznej kierownictwa partii. Wskazali przy tym również na ciekawy fakt, że to właśnie w okresie ostrego kryzysu w kierownictwie SDKPiL Lenin postanowił opuścić Francję, w której przebywał od 1908 r., i przenieść się na tereny polskie, bliżej Rosji. Wg autorów krok ten może świadczyć o wierze Lenina w rewolucyjne możliwości polskiej klasy robotniczej i jej awangardy — SDKPiL.

I właśnie dalsza część recenzowanej pracy wzbogaca wiedzę o pobycie Lenina i Krupskiej na ziemi polskiej w latach 1912—1914, odkrywa szerokie kontakty Lenina z przywódcami polskiej socjaldemokracji i z przedstawicielami postępowej polskiej inteligencji.

Dużą wartość posiadają kolejne rozdziały pracy, oświetlające m.in. jedność stanowisk obu partii w stosunku do wojny, krachu II Międzynarodówki i zadań klasy robotniczej w tych latach. Wiele nowego materiału dostarczyli też autorzy o powrocie Lenina do Rosji po zwycięstwie rewolucji lutowej i o roli Polaków w zorga-

⁵ W 1906 r. w PPS dokonał się rozłam na PPS-Frakcję Rewolucyjną i PPS-Lewicę.

⁶ 18 XI 1911 r. Zarząd Główny SDKPiL postanowił odwołać swojego przedstawiciela z redakcji OC SDPRR — gazety „Socjal-Demokrat”. Oznaczało to zerwanie z Leninem i bolszewikami.

nizowaniu tego powrotu. Omówiono też mało znaną działalność Lenina w jednoczeniu polskich sił rewolucyjnych w Rosji.

W porównaniu z wydaniem rosyjskim znacznie też rozszerzono rozdział poświęcony omówieniu związków Lenina z KPRP, przez co i ten problem stał się bardziej znany. Nadal jednak, podobnie jak w wydaniu rosyjskim, za mało miejsca poświęcono omówieniu stanowiska Lenina wobec polskiego ruchu robotniczego w latach 1919—1920, a więc w okresie, gdy stosunki polsko-radzieckie były najbardziej zaognione.

Wysoko oceniając recenzowaną pracę, nie można jednak wstrzymać się od kilku uwag krytycznych, które nasunęły się przy czytaniu tej pozycji.

Otóż wydaje się, że można mieć pewne zastrzeżenia co do adekwatności tytułu pracy. W stosunku do treści monografii jest on chyba nieco za szeroki. Sugeruje bowiem, że będzie w niej mowa o stosunkach Lenina z całym polskim ruchem robotniczym, a więc i z wszystkimi polskimi partiami robotniczymi, a tymczasem jest to w zasadzie historia stosunków Lenina tylko z SDKPiL. Owszem, autorzy po raz pierwszy w radzieckiej historiografii poruszyli problem kontaktów Lenina i bolszewików z PPS i PPS-Lewicą, lecz nadal jest to obraz fragmentaryczny, niepełny i ogranicza się na ogół do zasygnalizowania stanowiska Lenina do tych partii. Stąd, moim zdaniem, tytuł tej monografii mógłby śmiało brzmieć: *Lenin a polska socjal-demokracja* lub coś w tym sensie.

Wiele sformułowań autorów jest ponadto niezbyt precyzyjnych. Tak np. na str. 29 używa się nazwy Polska, podczas gdy w rzeczywistości chodzi o Królestwo Polskie. Można by też używać ogólnie przyjętych w historiografii nazw: Wielki Proletariat czy II Proletariat („Mały Proletariat”), bo często z treści nie wynika, o którą z tych organizacji autorom chodzi. Nie zorientowany w historii polskiego ruchu robotniczego czytelnik miałby kłopoty z ustaleniem, członkiem którego Proletariatu był np. Sz. Diksztajn (s. 31) czy W. Buksznis (s. 56). Autorzy ograniczają się bowiem do sformułowania: „członek Proletariatu” lub „działacz Proletariatu”.

W niektórych przypadkach brak jest też imion, co jest szczególnie uciążliwe, jeśli nazwisko jest popularne, jak np. Padlewski (s. 32).

Można mieć też pewne zastrzeżenia co do niektórych wniosków autorów. Wydaje się, że nieraz są one bądź zbyt pochopne, bądź w przypadku, gdy są prawdopodobne, a nawet słuszne, to są za słabo udokumentowane. Tak np. na podstawie jednego nazwiska działacza SDKPiL (Małeckiego), figurującego w wykazie współpracowników legalnego bolszewickiego czasopisma „Proswieszczenije”, autorzy wysnuli wniosek, że nawet po zerwaniu stosunków z bolszewikami część działaczy SDKPiL „stało twarde na gruncie współpracy z bolszewikami” (s. 326).

Podobnie nie został uzasadniony wniosek, iż PPS-Lewica nie rozumiała znaczenia walki bolszewików z mieniszewikami (s. 244). W obu przypadkach autorzy, być może, mają rację, lecz przedstawione przez nich dowody nie są przekonujące.

Tak samo ze zdania wziętego z jednego z czasopism PPS: „Jeśli samostanowienie oznacza prawo samodecydowania o swoim losie, to także partia Rosji może «narzucić» swoją kuratelę Polsce, która posiada swoją własną organizację partyjną...”, nie wynika bynajmniej, że PPS nie chciała i nie widziała konieczności sojuszu polskiej i rosyjskiej klasy robotniczej, a do takiego właśnie wniosku doszli autorzy.

Zbyt ostra jest też ocena stanowiska zajmowanego przez Koło Polskie w Dumie Państwowej. Określenie jego mianem polityki zdrady narodowej (s. 260) jest nieco przesadzone. Nie należy bowiem zapominać, że składało się ono z ziemian, a nie z socjalistów.

Inną uwagą pod adresem autorów jest to, iż przy omawianiu problemu rozła-

mu, jaki dokonał się w latach I wojny światowej w kierownictwie SDKPiL, zaistniała pewna dysproporcja w ilości miejsca poświęconego „rozłamowcom” i „zarządowcom” na korzyść tych drugich. Pewną ciekawostką może być tu fakt, iż w wydaniu rosyjskim sytuacja była odwrotna.

Są również pewne zastrzeżenia do aparatu naukowego pracy. Autorzy bowiem nieraz dają odsyłacze do archiwów, podczas gdy omawiane dokumenty były już opublikowane. Daje się też odczuć brak wykazu bibliograficznego. Niewystarczająco została również wykorzystana baza źródłowa dotycząca PPS i PPS-Lewicy.

Można mieć też uwagę pod adresem tłumacza za lubowanie się w stosowaniu dużych liter w przymiotnikach pochodzących od nazwiska Lenina. O ile można zrozumieć używanie dużej litery w wyrażeniach: „Leninowska partia” czy „Leninowskie idee”, to trudniej w sformułowaniach: „Leninowska ocena” (s. 148), „Leninowski artykuł” (s. 187) czy „Leninowskie stanowisko” (s. 226).

Powyższe uwagi mają jednak charakter drugorzędny i nie podważają wartości pracy, która stanowi cenną pozycję dla lepszego poznania dziejów polsko-rosyjskich stosunków rewolucyjnych.

Leszek Piątkowski

Wiesław Śladkowski: Opinia publiczna we Francji wobec sprawy polskiej w latach 1914—1918.

Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk.

Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1976, ss. 311.

Badania nad losami sprawy polskiej w czasie I wojny światowej mają już dziś blisko sześćdziesięcioletnią tradycję. Podejmowane przez polityków i historyków (M. Bobrzyński, R. Dmowski, M. Seyda, H. Jabłoński, L. Grosfeld, J. Pajewski, W. Toporowicz), kontynuowane bez dłuższych przerw do czasów dzisiejszych wychodzą z pierwotnego kręgu zainteresowania poczynaniami poszczególnych gabinetów czy mężów stanu, poszerzając zarówno podstawę źródłową, jak i podejmowaną problematykę badawczą. To ostatnie stwierdzenie można w pełni odnieść do recenzowanej pracy W. Śladkowskiego. Autora interesuje bowiem postawa francuskiej opinii publicznej wobec kwestii polskiej w latach 1914—1918.

Nowa problematyka badawcza prowadzi na grunt nowych problemów metodologicznych, tym bardziej że w polskiej literaturze historycznej badania nad opinią publiczną w XX w. nie mają większych tradycji ani dorobku. Stąd rozważania metodologiczne we wstępie co do pojęcia „opinia publiczna”, możliwości jej badania przez historyka i istotnej dla tych badań relacji między opinią publiczną a prasą.

Prasa francuska stanowi główne źródło w badaniach, których cel został określony jako „wyjaśnienie wzajemnych relacji między opinią czy raczej opiniami we Francji a sprawą polską i odwrotnie...” Tak sformułowany cel badań implikował badanie przyczyn i przesłanek tych opinii, pytanie o ich skutki w sferze polityki, wreszcie o rolę Polaków, emigracji polskiej w kształtowaniu się owych opinii.

Prasa jest głównym, bardzo obfitym, ale nie jedynym rodzajem źródeł wykorzystywanych w pracy Śladkowskiego. Inne to druki okazjonalne, pisma ulotne, listy otwarte, pamiętniki, protokoły posiedzeń parlamentu francuskiego, wreszcie materiały archiwalne, zarówno polskie, jak francuskie.